

Katsauksia

D. R. Fokos-Fuchs 75-vuotias

10. joulukuuta 1959 täytti Suomalais-ugrilaisen Seuran kunniajäsen tohtori David Raphael Fokos-Fuchs 75 vuotta. Hän on suorittanut pitkän päivätyön budapestiläisen oppikoulun opettajana ja rehtorina. Ennen muuta hän kuitenkin on ansioitunut tiedemies, joka on ikänsä kaiken, ajoittain hyvinkin vaikeissa olosuhteissa, uutterasti ja monipuolisesti kohdistanut harrastuksensa suomalais-ugrilaisiin kieliin.

Jo 1906 Fokos-Fuchs julkaisi tohtorinväitöskirjan aiheenaan *vojakin* lokatiiviadverbiaalit («A locativus-féle

határozók a *vojákban*», *Nyelvtudományi Közlemények XXXVI*). Siinä nuori tutkija esittää silloin saatavissa olleen aineiston pohjalta tyhjentävän analyysin *vojakin in*-päätteisen *ines*-siivin ja *en*-päätteisen instrumentaalnin syntaktisista funktioista.

Fokos-Fuchs'n seuraava laaja työ oli Keleti Szemle -aikakauskirjassa 1906—1911 sekä erillisenä teoksena painettu, venäläisen tutkijan Serafim Patkanovin materiaaliin ja esitöihin perustuva «Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte». Nimenomaan teoksen muoto-opillinen

osa on edelleenkin säilyttänyt tuoreutensa ja arvonsa.

Obinugrilaisia kieliä käsittelee myös 1911 ilmestynyt huomattava tutkimus vogulin ja ostjakin objekti-konjugaatiosta (»A vogul-osztják tárgyas igeragozásról», NyK XL). Tekijä kokoaa havaintonsa päätelmään, jota myöhemmät tutkimukset ovat vain lujittaneet: »Kun siis näemme, että objektiivisessa taivutuksessa nominin (nomen verbale) vartaloon liittyvät samat persoonapäätteet kuin possessiivisessa taivutuksessa, silloin emme voi ymmärtää asiaa toisin, kuin että esim. *rätilem* 'lyön häntä' merkitsee oikeastaan 'häntä lyömiseni', *rätiäyem* 'lyön heitä kahta' oik. 'kahta lyömiseni (kaksi lyömistäni)', *rätiänem* 'lyön heitä' oik. 'heitä lyömiseni (us. lyömiseni)', kun taas subjektiivisessa taivutuksessa *mine'im* 'menevä minä' = 'menen', *mini* 'menevä' = 'menee', *mine'it* 'menevä-t', duaali *mine'?* 'menevä -t' kuten *kwolët* 'talot', *kwoli'* 'kaksi taloa'» (s. 395).

Kun Fokos-Fuchs sai kesällä 1911 tilaisuuden matkustaa tutkimaan siihen asti varsin puutteellisesti tunnettua syrjäänin kieltä, toteutui hänen mielessään jo vuosia kytenyt toive. Kahdeksanviikkoinen työskentely antoi hyvän sadon. Ustsysolskissa (nykyisessä Komin tasavallan pääkaupungissa Syktyvkarissa) keräämänsä Vytšegdan murteen tekstit Fokos-Fuchs saattoi julkisuuteen Nyelvtudományi Közleményekin XLI ja XLII niteessä sekä v. 1913 erikseen 143-sivuisena teoksena »Zürjén népköltészeti mutatványok». Viimeksi mainittuna vuonna Kominmaahan tekemällään uudella matkalla hän jatkoi Vytšegdan ja Sysolan murteiden tutkimuksia sekä kiinnitti nyt erityistä huomiota Udoran murteeseen. Tällä retkellä kertyneet kielennäytteet ilmestyivät »Zürjén szövegek»-nimisi-

nä NyK:n XLIII ja XLIV niteessä ja erikseen 1916 (Finnugor Füzetek 19; 224 s.). Näinä vuosina Fokos-Fuchs julkaisi myös joukon merkittäviä tutkielmia etupäässä permiläisen taivutus- ja johto-opin alalta, niistä pari Suomessakin (FUF XIII ja SUSA XXX). Aiheeltaan mielenkiintoinen on esim. »Egy zürjén-votják képző-ről» (Keleti Szemle XIII), jossa tarkastellaan substantiivien sijamuotojen kehittymistä adjektiiveiksi, lähinnä adjektiiviattribuuteiksi.

Ensimmäisen maailmansodan puhkeaminen teki tyhjiksi suunnitelmat kolmannelta matkasta syrjäänien luokse. Mutta korvaukseksi Fokos-Fuchs sai jatkaa tutkimuksia kotimaassaan, jonne ennen pitkää lukuisia Venäjän armeijassa olleita syrjääninejä joutui sotavankeuteen. Tulokseksi työ kesti vv. 1916—1917 yhteensä n. 6 kuukautta; pidemmäksi aikaa tutkijalle ei myönnetty lomaa sotapalveluksesta.

Maailmansotien välivuosina aineellinen ahdinko vaikutti lamauttavasti Unkarin kielitieteeseen. Fokos-Fuchs ei voinut saattaa laajoja keräelmiään enää painoon eikä muutenkaan harjoittaa tehokkaasti tiedettä. Magyar Nyelvőr -lehdessä hän tosin julkaisi useitakin, olosuhteiden pakosta suppeakokoisia tutkielmia. Suomessa v. 1937 ilmestynyt »Übereinstimmungen in der Syntax der finnisch-ugrischen und türkischen Sprachen» (FUF XXIV) sisältää runsaan kokoelman suomalais-ugrilaisten ja turkkilaisten kielten välisiä lauseopillisia yhtäläisyyksiä, jotka tekijän vakaumuksen mukaan puhuvat uralaltaillaisen kielisukulaisuuden puolesta.

Tyydyttävät työskentelymahdollisuudet on opettajanvirastaan eläkkeelle siirtynyt tutkija saavuttanut vasta päättymässä olevalla kymmen-

luvulla. Fokos-Fuchsin harvinaisen produktiivinen myöhäiskausi tuo läheisenä vertauskohtana mieleen J. Qvigstad'n. Hänen tutkimustensa asteikko on erittäin laaja. Nominien taivutuksen alkuperää koskeva tutkielma »A névragozás történetéből» (NyK LVIII) pohtii kielen syvimpiä ongelmia. Siinä oletetaan seuraavia kehitysvaiheita: 1) Nominasi ilman mitään tunnuksia ilmaisi sen erilaisia suhteita johonkin toiseen sanaan. Sana saattoi semmoisenaan olla myös adverbina. 2) Pääsanana seuraavat, apposition luonteiset demonstratiivipronominit (ja osittain adverbit) toimivat aktualisaattoreina ja ilmaisivat edelleenkin päätteettömän pääsanana kanssa kaikenlaatuaisia adverbialaisia suhteita, ts. ne eivät vielä olleet differentioituneet. 3) Päätteetöntä pääsanana seuraavan pronominin tehtävä aikojen kuluessa spesiaalistui. Mahdollisesti pronomini itse oli adverbien tehtävässä tai sitten pronomiin jo ilmaantui eräitä spesiaalistumiseen johtavia päätteitä, jotka olivat syntyneet joko pronomineista tai deiktisistä partikkeleista. 4) Merkitykseltään spesiaalistunut pronomini menetti itsenäisen puhetahdin luonteensa ja kiinnittyi (tai pelkästään sen päätte siirtyi) pääsanana yhteyteen. Tällä tavoin päätteelliseksi tullut nominini ilmaisi joko yksinään tai toistetun (pääsanana appositiona liittyvän) pronominin kanssa spesiaalistunutta suhdetta. — Monia arvokkaita oivalluksia morfologian ja syntaksin alalta sisältävät esim. tutkielmat »Der Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen» (FUF XXX), »Umstandsbestimmungen des Masses und der Menge in den finnisch-ugrischen Sprachen» (Acta Linguistica V) ja »Die Verbaladverbien der permischen Sprachen» (ibid. VIII). Fokos-Fuchs on taitava etymologikin, joka

on selviteltyt varsinkin permiläisten ja obinugrialaisten kielten sanojen historiaa lukuisissa artikkeleissa. Niistä laajimpia on »Aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen» (Acta Linguistica III), jossa tuodaan esiin huomionarvoisia periaatekysymyksiä sekä osoitetaan 255:n vogulissa tai ostjakissa esiintyvän lainasanana alkuperä. Eräitä sanojen merkityksenmuutoksissa havaittavia ryhmittymiä käsittelee »A jelentésváltozásnak néhány különleges esete» (NyK LIV). Yrjö Wichmannin »Wotjakische Chrestomathien» 2. painokseen (1954) Fokos-Fuchs on kirjoittanut wotjakin muotoja lauseopin olennaiset piirteet tiiviissä muodossa esittävän kielioppiosan.

Todellista tiedemiehen nöyryyttä osoittaen Fokos-Fuchs on tähdentänyt sitä, että tutkimustulosten aikojen kuluessa väistämättömästi vanhentuessa aineskokoelmien arvo pysyy. Siksi hänelle varmaan on tuottanut suurta tyydytystä nähdä kolmen kookkaan ainesjulkaisunsa pääsevän pitkällisen odotuksen jälkeen julkisuuteen. »Volksdichtung der Komi (Syrjänen)» (1951; 472 s.) sisältää hänen ensimmäisen maailmansodan aikana muistiinmerkitsemänsä tekstit, lukuunottamatta eräitä Letkan murteen kielennäytteitä, jotka ilmestyivät jo 1920 Nyelvtudományi Közlemények-in XLV osassa (ss. 401—468). Kirjassa on myös eri tekstiosastojen johdantoina katsaukset Letkan, Prupin Ylä-Vytsëgdan ja Vymin murteiden luonteenomaisiin piirteisiin. Bernát Munkácsin 1915—1916 wotjakkilaisilta sotavangeilta saaman arvokkaan aineiston Fokos-Fuchs muokkasi »Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken» -nimiseksi teokseksi, jonka Suomalais-ugrilainen Seura julkaisi 1952 Toimituksia-sarjansa 102. osana. Sen 752 sivusta on 230 toimitajan selityksiä ja huomautuksia.

Muutama kuukausi sitten ilmestyi kaksiosainen »Syrjänisches Wörterbuch», joka 1564 suurikokoista sivua käsittävänä on kaikkein laajimpia suomalais-ugrialaisten kielten sanakirjoja. Teos on tästä lähtien oleva syrjäänin kielen sanaston, äänne- ja johdoto-opin tutkimuksen tärkein väline, ja koko suomalais-ugrilaiselle kielitieteelle se on kallisarvoinen lahja, josta tekijää on lämpimästi kiitettävä.

Kuten tri Fokos-Fuchsin julkaisu-toimintakin osoittaa, hänellä on aina

ollut läheinen kontakti suomalaiseen fennougristiikkaan. Uuden suursanakirjansa mottolauseet hän on valinnut suomalaisten tutkijain käsialoista; niistä toinen on jopa suomenkielinen. Hän pystyykin vaivattomasti seuraamaan suomenkielistä kirjallisuutta ja on myös oleskellut maassamme mm. prof. Kanniston vieraana. Miellyttävänä, avuliaan ja vaatimattoman tutkijan merkkipäivän johdosta esittävät suomalaiset työtoverit hänelle hartaat onnentoivotuksensa.

ERKKI ITKONEN